

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
پایان نامه دکتری
رشته ادیان

موضوع:

**بررسی تطبیقی ماهیت، وثاقت، جایگاه، ساختار و عملکرد
سازمان روحانیت شیعه با نهاد کلیسای کاتولیک**

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین محمود فتحعلی

استاد مشاور:

دکتر محمد لکن هاوسن

دانش پژوه:

محمدحسین طاهری

بهار ۱۳۹۱

بررسی تطبیقی میان ماهیت، وثاقت، جایگاه، ساختار و عملکرد نهاد کلیسای کاتولیک با سازمان روحانیت شیعه به هدف پاسخ‌دهی به شبههٔ یکسان‌انگاری میان این دو مجموعه، موضوع تدوین این رساله است. برخی با بیان شباهت‌هایی میان این دو مجموعه، آنان را یکی دانسته و همان اشکالات وارد بر نهاد کلیسا را به سازمان روحانیت شیعه نیز وارد دانسته و همان آینده را برای روحانیت شیعه بیان نموده‌اند. این رساله پس از بیان معنا، ماهیت و وثاقت نهاد کلیسا و تاریخچه و جایگاه آن به تبیین بحث ساختار و سلسله مراتب کلیسایی پرداخته و در نهایت با اشارهٔ اجمالی به تأثیر کلیسا در مسایل اجتماعی، سیاسی و علمی، با تفصیل بیشتر به نقش کلیسا در تأسیس و تثبیت آموزه‌های دینی و آیین‌ها و شعائر مسیحی پرداخته و سپس همین مباحث را در سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه شیعه بررسی کرده است.

الهی، جهانی و دینی بودن در ماهیت، رساندن سرسلسلهٔ هر مجموعه به معصوم و از آن طریق به خدا، نقش تأسیسی و تبیینی هر کدام در دین خود، وجود سلسله مراتبی در هر کدام و تأثیر بر جامعهٔ علمی، اجتماعی و دینی از موارد شباهت میان این دو مجموعه است. اثبات وجود تفاوت در همین موارد از اهداف تدوین این رساله است. تفاوت در محور نجات بودن، تفاوت در تعریف از عصمت و مصادیق عصمت، تفاوت در نقش تأسیسی و تثبیتی هر کدام، تفاوت در ماهیت سلسله مراتب دینی، تفاوت در نقش این دو مجموعه و تأثیر آنان بر جامعهٔ دینی، علمی و اجتماعی جامعهٔ خود از موارد اصلی تفاوت میان این دو مجموعه است. همچنین ویژگی‌هایی مانند مکان محور بودن، خطاناپذیری، قداست دینی سلسله مراتب، طبقهٔ خاص بودن روحانیان، عدم اجازه به زنان برای ورود به سلسله مراتب مقدس، و مانند آن از دیگر ویژگی‌های نهاد کلیسا است که در سازمان روحانیت وجود ندارد و سبب تفاوت‌های ماهوی میان آنان است.

این رساله با بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های میان ماهیت، وثاقت، جایگاه، ساختار و عملکرد این دو مجموعه، نشان داد با وجود چنین شباهت‌های جزئی، نمی‌توان وجود تفاوت‌های اساسی را نادیده گرفت و این دو مجموعه را یکی دانست.

واژگان کلیدی: اسلام، مسیحیت، شیعه، کاتولیک، سازمان روحانیت، نهاد کلیسا.

فهرست مطالب

مقدمه ۱۱

فصل اول: کلیات و مفاهیم ۱۷

۱. کلیات ۱۹

ا. تعریف مسأله ۱۹

ب. هدف از تحقیق ۲۱

ج. ضرورت تحقیق ۲۱

د. پیشینه تحقیق ۲۲

ه. نوآوری در تحقیق ۲۴

و. سؤال اصلی و سؤالات فرعی تحقیق ۲۴

۱. سؤال اصلی ۲۴

۲. سؤالات فرعی ۲۴

ز. روش انجام تحقیق ۲۵

۲. توضیح واژگان کلیدی ۲۶

ا. کاتولیک ۲۶

ب. نهاد کلیسا ۲۶

ج. شیعه ۲۷

د. سازمان روحانیت ۲۷

ه. بررسی تطبیقی ۲۸

و. ماهیت ۲۹

ز. وثاقت ۲۹

ح. جایگاه ۳۰

ط. ساختار ۳۰

ی. عملکرد ۳۲

فصل دوم: ماهیت، وثاقت، جایگاه، ساختار و عملکرد نهاد کلیسا در مسیحیت کاتولیک ۳۳

۱. ماهیت، وثاقت و جایگاه نهاد کلیسای کاتولیک ۳۵

ا. کلیساشناسی کلیسای کاتولیک ۳۶

۱. معنا و ماهیت «کلیسا» ۳۶

۲. معنا و ماهیت «کاتولیک» ۴۱

ب. حجیت و وثاقت کلیسای کاتولیک ۴۶

ج. تاریخچه کلیسا و جایگاه آن در سنت کاتولیکی ۴۸

۱. کلیسا در عصر رسولان ۴۸

۵۰	۲. کلیسا در دوران اولیه (دوران رنج و ستم).....
۵۲	۳. کلیسا در دوران تثبیت و رشد.....
۵۵	۴. جدایی کلیسای شرق و غرب.....
۵۶	۵. کلیسا در قرون وسطا.....
۵۷	۶. کلیسا در نهضت‌های اصلاح دینی.....
۶۰	۷. شوراهای کلیسایی.....
۶۷	۸. کلیسا و رهبانیت (زهد).....
۷۲	۹. جایگاه کلیسا در سنت کاتولیکی.....
۷۴	۲. ساختار نهاد کلیسای کاتولیک.....
۷۵	مقدمه: اهداف و وظایف نهاد کلیسا.....
۷۸	ا. ارکان و تشکیلات نهاد کلیسا.....
۷۸	۱. ارکان نهاد کلیسا.....
۷۹	۲. تشکیلات نهاد کلیسا.....
۸۴	۳. نظام مالی و منابع درآمد نهاد کلیسا.....
۸۶	ب. سلسله مراتب روحانی در نظام کلیسایی پاپی و تاریخچه پاپ‌ها.....
۱۰۶	۳. عملکرد نهاد کلیسای کاتولیک.....
۱۰۶	ا. نقش نهاد کلیسا در امور سیاسی، علمی و اجتماعی.....
۱۱۰	ب. نقش نهاد کلیسا در تأسیس و تثبیت آموزه‌های دینی.....
۱۱۰	۱. رسمیت کتاب مقدس.....
۱۱۲	۲. آموزه الوهیت مسیح.....
۱۱۴	۳. آموزه تثلیث.....
۱۱۷	۴. آموزه دو ماهیتی بودن عیسی مسیح.....
۱۲۲	۵. آموزه فیض و نجات (یا آموزه فدا).....
۱۲۴	۶. آموزه وحی (یا تجسم عیسی مسیح).....
۱۲۵	۷. آموزه عصمت مریم.....
۱۲۷	۸. آموزه عصمت پاپ.....
۱۳۲	ج. نقش نهاد کلیسا در تأسیس و تثبیت آیین‌ها، شعائر و مراسم دینی.....
۱۳۲	۱. حذف شریعت یهودی.....
۱۳۴	۲. هفت آیین مقدس.....
۱۴۵	۳. روزه.....
۱۴۷	۴. زیارت.....
۱۴۸	۵. اعیاد کاتولیکی.....
۱۴۹	۶. قوانین کلیسایی در مورد روحانیان.....
۱۵۲	۷. سایر موارد.....
۱۵۴	۴. وضعیت کنونی کلیسای کاتولیک.....

فصل سوم: ماهیت، وثاقت، جایگاه، ساختار و عملکرد سازمان روحانیت در شیعه... ۱۵۷

۱. ماهیت، وثاقت و جایگاه سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه شیعه ۱۵۹
  - ا. معنا و ماهیت سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه ۱۶۰
    ۱. معنا و ماهیت «سازمان روحانیت» ۱۶۰
    ۲. معنا و ماهیت «حوزه‌های علمیه» ۱۶۳
  - ب. حجیت و وثاقت سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه ۱۶۵
    - حوزه‌های علمیه و زهدگرایی ۱۷۰
  - ج. تاریخچه سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه؛ و جایگاه آن در سنت شیعی ۱۷۲
    ۱. حوزه حجاز ۱۷۳
    ۲. حوزه عراق ۱۷۹
    ۳. حوزه ایران ۱۸۶
    ۴. سایر موارد ۱۹۵
    ۵. جمع بندی: سیر تاریخی تأسیس حوزه‌های علمیه ۱۹۹
    ۶. جایگاه حوزه در سنت شیعی ۲۰۲
۲. ساختار سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه شیعه ۲۰۵
  - مقدمه: اهداف و وظایف سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه ۲۰۵
  - ب. ارکان و تشکیلات سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه ۲۰۹
    ۱. ارکان سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه ۲۰۹
    ۲. تشکیلات در سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه ۲۱۱
    ۳. نظام مالی و منابع درآمد سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه ۲۱۴
  - ج. سلسله مراتب روحانی در سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه ۲۲۰
۳. عملکرد سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه شیعه ۲۲۴
  - ا. نقش سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه در اصلاح امور سیاسی، علمی و اجتماعی ۲۲۴
  - ب. نقش سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه در تأسیس و تثبیت آموزه‌های دینی شیعه ۲۲۸
    ۱. آموزه حجیت قرآن ۲۲۹
    ۲. آموزه توحید ۲۳۱
    ۳. آموزه عدل ۲۳۲
    ۴. آموزه بنا ۲۳۳
    ۵. آموزه وحی (یا کلام الهی) ۲۳۴
    ۶. آموزه نبوت و امامت ۲۳۵
    ۷. آموزه عصمت ۲۳۵
    ۸. آموزه شفاعت ۲۳۶
    ۹. آموزه تقیه ۲۳۶
    ۱۰. آموزه رجعت ۲۳۷

۲۳۸	۱۱. آموزه مهدویت و انتظار
۲۳۹	۱۲. آموزه ولایت فقیه
۲۴۳	ج. نقش سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه در تأسیس و تثبیت آیین‌ها، شعائر و مراسم دینی
۲۴۳	۱. شریعت‌گرایی
۲۴۵	۲. نماز
۲۴۵	۳. روزه
۲۴۶	۴. خمس و زکات
۲۴۶	۵. حج
۲۴۷	۶. جهاد
۲۴۸	۷. امر به معروف و نهی از منکر
۲۴۸	۸. تولی و تبری
۲۵۱	۹. قوانین سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه در مورد روحانیان
۲۵۴	۱۰. سایر موارد
۲۵۶	۴. وضعیت کنونی سازمان روحانیت و حوزه‌های علمیه شیعه

فصل چهارم: بررسی تطبیقی نهاد کلیسا در مسیحیت کاتولیک

با سازمان روحانیت در شیعه ۲۵۹

۲۶۱	۱. شباهت‌ها و تفاوت‌ها میان نهاد کلیسای کاتولیک و سازمان روحانیت شیعه
۲۶۲	ا. شباهت‌های میان نهاد کلیسا و سازمان روحانیت
۲۶۲	۱. شباهت در ماهیت
۲۶۴	۲. شباهت در وثاقت
۲۶۶	۳. شباهت در جایگاه
۲۶۸	۴. شباهت در ساختار
۲۶۹	۵. شباهت در عملکرد
۲۷۲	ب. تفاوت‌های میان نهاد کلیسا و سازمان روحانیت
۲۷۲	۱. تفاوت در ماهیت
۲۷۳	۲. تفاوت در وثاقت
۲۷۶	۳. تفاوت در جایگاه
۲۷۸	۴. تفاوت در ساختار
۲۸۰	۵. تفاوت در عملکرد
۲۸۵	۶. سایر موارد
۲۹۴	۲. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۰۳	فهرست منابع

مقدمه

دفاع از دین از وظایف تمام مؤمنان به آن دین است؛ اما برای روحانیان آن دین، این مسئولیت بسیار سنگین‌تر است. از آنان توقع می‌رود که علاوه بر تبیین موضوعات دینی به شبهات مطرح در آن دین نیز بپردازند و پاسخ دهند. امروزه ادیان به ویژه ادیان ابراهیمی جبهه واحدی در برابر بی‌دینی و جبهه الحاد به وجود آورده‌اند و با تفاوت‌هایی که نسبت به یکدیگر دارند، در اصل دفاع از آموزه توحید و مباحث اخلاقی و دینی با یکدیگر هدفی یکسان دارند. وجود برخی تفاوت‌ها، سبب تفکیک میان این ادیان است. هر دین نیز در یک بستر فرهنگی، اعتقادی، اجتماعی و سیاسی خاص شکل گرفته است و نمی‌توان دو دین را از تمام جهات یکسان دانست. شاید بتوان گفت آنان در زمینه رسالت، اهداف، آموزه و مواردی مانند این یکسان باشند؛ اما یکسان‌انگاری مطلق میان دو یا چند دین امکان ندارد، از این رو نمی‌توان نقاط ضعف و حتی نقاط قوت یکی را به طور مطلق به دیگری سرایت داد. اما متأسفانه بسیاری از مدعیان روشنفکری در شرق با طرح همانندی سازمان روحانیت شیعه با نهاد کلیسای کاتولیک، به طرح اشکالات وارد بر نهاد کلیسا، بر سازمان روحانیت پرداخته‌اند. این هجمه‌های به ظاهر علمی، ضد روحانیت شیعه که در جامعه اسلامی ما در قرن اخیر به راه افتاده است و از امثال احمد کسروی‌ها آغاز شد و تاکنون نیز توسط مدعیان روشنفکری که بدون توجه به ماهیت و اصالت روحانیت شیعه، دم از اشکال بر این مجموعه دینی می‌زنند، تداوم یافته است، سبب شد تا در این تحقیق به بررسی سازمان روحانیت شیعه پرداخته تا سره از ناسره معلوم شود. البته پیشاپیش باید اذعان کنیم که دفاع از روحانیت به معنای عاری از ضعف یا اشکال بودن آنان نیست. اما ضعف در یک مجموعه، یک بحث است و فساد آن مجموعه بحثی دیگر. بررسی‌های علمی نشان داد که ریشه این شبهاتِ ضد روحانیت به سبب شباهت‌هایی است که این سازمان با نهاد کلیسای

کاتولیک دارد و عده‌ای از مخالفان روحانیت در شیعه، به همین بهانه و با استناد به برخی شباهت‌های جزئی میان این دو مجموعه دینی، تمام اشکالات نهاد کلیسای کاتولیک را بر سازمان روحانیت شیعه بار نمودند. آنان در این راه گاه با مثال‌هایی خارج از موضوع، گاه با تمسخر، گاه با ذکر ادله‌ای بی‌ربط، گاه با ذکر رفتار یک روحانی در یک منطقه و گاه با ذکر یک سری از اشکالات جزئی وارد بر روحانیت، به نقد این سازمان دینی پویا، استکبارستیز و مردمی پرداخته و بدون توجه به این همه خدمات این مجموعه در تاریخ ایران و اسلام، آن را به باد انتقاد می‌گیرند و عده‌ای که هیچ اطلاعی از دین و تاریخ دینی این سرزمین ندارند و یا برخی که اغراض سیاسی یا اقتصادی در پشت پرده دارند، برای آنان دست می‌زنند و هورا می‌کشند. بدین سبب ما نیز به مقایسه میان این دو مجموعه پرداخته‌ایم تا نشان دهیم نمی‌توان این دو مجموعه را یکسان انگاشت و هر کدام را باید در بستر اجتماعی، سیاسی و اعتقادی خاص خود بررسی نمود.

مهم‌ترین شبهات این مدعیان روشنفکری در چند امر خلاصه می‌شود: اسلام منهای روحانیت، پروتستان‌تیسیم اسلامی، اومانیسیم اسلامی، ارتزاق روحانیت از دین، قدسی بودن دین و شیطنانی بودن سیاست، عدم حق ورود به سیاست برای روحانیت به سبب تجربه تلخ تاریخی، ناکارآمدی فقه برای حکومت، نفی ولایت فقیه و .... این حرکت زمانی که با قلم امثال احمد کسروی‌ها آغاز شد جواب‌های مستدلی پیدا کرد، اما این شیوه بار دیگر در قلم مدعیان روشنفکری که به ظاهر داعیه دین دارند و اما تنها بر ضد دین سخن گفته‌اند، نمود یافت. مبنای تمام این شبهات به این برمی‌گردد که آنان سازمان روحانیت در شیعه را با نهاد کلیسا در مسیحیت کاتولیک یکی گرفته و تمام اشکالات وارد بر آن را بر روحانیت شیعه وارد می‌دانند و معتقدند آینده روحانیت شیعه نیز مانند روحانیت کاتولیک اخراج از صحنه اجتماعی کشور است.^۱

امام خمینی (ره) در اولین گام به تألیف کتاب کشف‌الاسرار اقدام نمود و بسیاری از این شبهات را پاسخ داد. ایشان با معرفی روحانیت و فعالیت‌های آن و با تبیین هزینه‌ها و درآمدهای روحانیت، طراح این شبهه را شخصی بی‌اطلاع از روحانیت و ماهیت آن معرفی نمود. ایشان به تمام پرسش‌های کسروی پاسخ می‌دهد و در گفتار سوم آن (که پاسخ به پرسش پنجم و ششم کسروی و مربوط به روحانیت، نیابت از امام زمان (ولایت فقیه) و ارتزاق از دین است)، بسیاری از مطالب را بیان می‌کند.^۲ این شیوه هم‌اکنون نیز جاری است و مانند این شبهات بارها مطرح شده است. این رساله بنا ندارد که به تکتک شبهات به صورت موردی پاسخ دهد که این تحقیقی جدا می‌طلبد. این رساله در

۱. رک: سیدهاشم آقاچری، دین، قدرت و ثروت: محاکمه و دفاعیات: عمادالدین باقی، روحانیت و قدرت: و...

۲. رک: امام خمینی، کشف‌الاسرار، ص ۲۲۶-۲۷۹.

صدد آن است که به شبهه اساسی یکسان‌انگاری سازمان روحانیت شیعه با نهاد کلیسای کاتولیک پاسخ دهد که این امر مبنای تمام شبهات است و حل این مسأله کمک بسیار به فهم دیگر پاسخ‌ها می‌کند. در بسیاری از استدلال‌های مدعیان روشنفکری، این یکسان‌انگاری یا تصریح شده یا مفروض گرفته شده است. این تحقیق درصدد بررسی ماهیت، وثاقت، جایگاه، ساختار و عملکرد هر یک از این دو مجموعه دینی در محدوده دینی و جغرافیایی خویش است، تا براساس آن، شباهت‌ها و تفاوت‌هایی را که این دو مجموعه با یکدیگر دارند بررسی نماید و نشان دهد که وجود شباهت‌های جزئی در این موارد نمی‌تواند دلیلی بر یکسان‌انگاری آنان شود و تفاوت‌های بسیاری که در این زمینه وجود دارد، نادیده گرفته شود.

البته بار دیگر تأکید می‌شود که این به معنای بی‌عیب و نقص بودن روحانیت و حوزه‌های علمیه نیست، که اساساً هر نهاد، مجموعه یا سازمانی بشری، ناگزیر از عیب و نقص است و بی‌نقص، تنها خداست و معصوم. اما توجه به این نکته ضروری است که نباید وجود برخی نقایص در یک مجموعه را دلیل بر وجود فساد نیز بدانیم که نقص، نشانه کاستی در فعل است و فساد، نشانه قبح فعلی و فاعلی هر دو. انصاف علمی و عملی شرط فتوت است. به نظر می‌رسد بسیاری از طراحان شبهه بر ضد روحانیت، دغدغه‌های غیردینی و غیرعلمی دارند و چه بسیارند افرادی که به سبب برخورد یک قاضی یا یک فرد مذهبی و یا یک روحانی با او، چه سخنرانی‌ها که نکرده و چه کتاب‌ها که نوشته و خود را گالیله نخوانده و دادگاه اسلامی را بیدادگاه قرون وسطا نامیده‌اند؛ و همه این امور به دور از انصاف علمی و عملی بوده و هست.

در این رساله تلاش شده که خارج از فضای سیاسی و به دور از تعصب صنفی، و تنها با تکیه بر منابع اصیل هر یک از این دو مذهب، به بررسی ماهیت این دو مجموعه بپردازد و بیان نماید که آیا این مجموعه‌ها دارای وثاقت دینی در مذهب خود هستند یا نه؟ پس از آن جایگاه و نقش این دو مجموعه را در میان پیروان آن مشخص نماید؟ و با بررسی ساختار موجود در آن، عملکردهای تاریخی را به عرصه تحقیق کشاند. سپس با مقایسه این امور در این دو مذهب، بررسی نماید که آیا این دو مجموعه را می‌توان یکی فرض کرد و اشکالات مترتب بر یکی را بر دیگری نیز بار نمود یا نه؟ که پاسخ به این مهم، خود پاسخ به بسیاری از دیگر شبهات است که براین اساس مطرح شده است.

البته لازم به ذکر است که نهاد کلیسای کاتولیک به نوبه خود با تمام اشکالات و نواقصی که دارد، توانسته در اروپا و آمریکای مدرنیزه و سکولار شده، از نام دین و خدا دفاع کند و با تمام مسایل و مشکلات موجود، باز چشم امید دین‌داران باشد. از این رو برخی از شبهاتی که ضد روحانیت و نهاد کلیسا در مسیحیت مطرح می‌شود، به نوبه خود قابل پاسخ‌گویی است که چون خارج از محل بحث

این رساله است، از ذکر آن اجتناب می‌کنیم و آن را مجالی دیگر است. از این رو نباید آنچه در این تحقیق بیان می‌شود بهانه‌ای بر ضد کلیسا و مؤمنان مسیحی و به نفع مخالفان دین و مذهب قرار گیرد، خیر، در این رساله تنها درصدد پاسخ‌گویی به شبههٔ یکسان‌انگاری سازمان روحانیت شیعه با نهاد کلیسای کاتولیک است و بر اساس اصول علمی و رجوع به منابع اصیل هر کدام از این دو مجموعه، برخی از مباحث پیرامون آنان مطرح می‌شود و در نهایت تلاش می‌شود که به بیان تفاوت‌های موجود این یکسان‌انگاری پاسخ داده شود.

نکتهٔ دیگر دربارهٔ رابطه حوزه‌های علمیه با نظام اسلامی است که باید گفت این بحث، فراتر از این تحقیق است اما می‌توان به اشاره بیان کرد که با توجه به این‌که بینان‌گذار این نظام، حوزهٔ علمیه و شخصیت‌های بزرگ آن مانند امام خمینی بودند، از این رو دفاع از نظام اسلامی و وظیفهٔ حوزه‌های علمیه و سازمان روحانیت است البته این بدان معنا نیست که حوزه‌های علمیه باید وارد بازی‌های سیاسی شوند و از دولتی خاص حمایت مستقیم نمایند. وظیفهٔ روحانیت دفاع از اصول نظام اسلامی است که هر دولتی که بر این اساس حرکت می‌کند، باید مورد حمایت واقع شود. البته نقدهای وارد بر برخی عمل‌کردهای برخی دولت‌ها را نیز باید بیان کرد. نباید به بهانهٔ استقلال حوزه‌ها حمایت از دولت و نظام اسلامی را رها کرد. این دو قابل جمع هستند.^۱

نکتهٔ قابل ذکر دیگر این‌که هر یک از این دو مجموعه در یک بستر اعتقادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی خاص خود رشد یافته و نمی‌توان آنان را برای مطالعه تطبیقی به طور مطلق در کنار یکدیگر قرار داد، با این همه چون برخی در ایران این دو مجموعه را تنها به صرف شباهت در سلسله مراتبی که دارند در کنار یکدیگر قرار داده‌اند و بر همان اساس نقدهای یکسان به آن وارد نموده‌اند، ما نیز این دو مجموعه را در کنار یکدیگر موضوع تحقیق قرار داده‌ایم و تلاش نموده‌ایم تا بر اساس همان نگاه الهیاتی که این دو مجموعه در اهداف و رسالت برخوردارند، به تحقیق بپردازیم. از این رو تلاش شده است که این تفاوت‌هایی که در بسترهای اجتماعی، سیاسی، اعتقادی و فرهنگی هر کدام وجود دارد، لحاظ شود و امور مشترک به بحث گذاشته شود.

۱. رگ: بیانات مقام معظم رهبری در دیدار روحانیان با ایشان در حرم مطهر حضرت معصومه در بایز ۱۳۸۹.